

MATERIÁLNA KULTÚRA MEŠŤANOV V RANOM NOVOVEKU NA PRÍKLADE RUŽOMBERKA¹

Tomáš Pastucha

1 Úvod

S výrazom *materiálna kultúra* sa môžeme stretnúť vo viacerých spoločenských vedách. Je súhrnom všetkých aspektov, ktoré súvisia s uspokojovaním materiálnych potrieb človeka. Materiálnu kultúru je možné chápať rôzne a existuje pre ňu viacero definícií. V Oxfordskom slovníku je definovaná ako hmotné objekty, t.j. nástroje, veci každodennej potreby či predmety náboženského charakteru, ktoré sú zdrojom poznania kultúry spoločnosti či určitej skupiny.² Niektoré definície do materiálnej kultúry zahŕňajú aj architektúru, tvorbu a využitie predmetov, zvuky, vône, rituály, udalosti,³ či dokonca reč. Naopak, niektorí vedci pod tento pojem započítavajú iba predmety nevyhnutné k životu. Pri tomto užšom vymedzení pojmu pod materiálnu kultúru nespádajú veci slúžiace pre estetické potešenie, či objekty poskytujúce vyšší komfort, ako napríklad nábytok.⁴ V našej práci zahrňujeme pod pojem materiálna kultúra všetko hmotné, čo človeka obklopuje. Do štúdie sme zaradili nehnuteľnosti, teda domy a poľnohospodárske objekty, ale aj hnutelné predmety, teda veci každodennej potreby, nábytok, odevy, či hnutelný hospodársky majetok, vrátane zvierat.

Materiálna kultúra obyvateľov miest patrí medzi novšie témy výskumu slovenskej historickej obce. K danej téme síce vyšlo niekoľko samostatných štúdií, avšak tie sa týkajú prevažne najvýznamnejších kráľovských miest na dnešnom území Slovenska.⁵ V kontexte historickej príslušnosti k Uhor-

¹ Autor článku je doktorandem Katedry histórie na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku.

² “The physical objects, such as tools, domestic articles, or religious objects, which give evidence of the type of culture developed by a society or group.” *Oxford living dictionaries*. In: https://en.oxforddictionaries.com/definition/material_culture [cit. 27. 1. 2019].

³ ARONIN, Larissa – HORNSBY, Michael – KILIAŇSKA-PRZYBYŁO, GRAZYNA: *The Material Culture of Multilingualism*. Cham 2018, s. 25.

⁴ KIESCHNICK, John: *The Impact of Buddhism on Chinese Material Culture*. Princeton 2003, s. 15.

⁵ FABOVÁ, Bernadeta: *Testament – prameň poznania života košických mešťanov v 16. storočí*. In: BOJKOVÁ, Alžbeta (ed.): *Spoločnosť, kultúra a každodennosť v dejinách Slovenska*. Košice 2012, s. 34–42; Tiež: *An Inquiry into the Everyday Life of Townspeople of Košice in the 16th*

skému kráľovstvu neprekvapuje, že materiálna kultúra slovenských miest neunikla taktiež pozornosti maďarských autorov.⁶ Vo všeobecnosti však možno povedať, že táto problematika je dodnes nedostatočne spracovaná. Potenciál

Century (ďalej len *An Inquiry*). Mesto a dejiny, 1, 2012, č. 1–2, s. 26–33; BODNÁROVÁ, Miloslava: *Majetková štruktúra obyvateľstva Košíc v 16. storočí*. *Historica Carpatica*, 18, 1987, s. 179–205; HAVIAROVÁ, Michaela – TIHÁNYI, Jozef: *Stredoveké jadrá meštianskych domov na Alžbetinej ulici č. 17 a Dominikánskom námestí č. 11 v Košiciach*. Mesto a dejiny, 2, 2013, č. 1, s. 33–39; PAPAČ, Richard: *Požiare a podpalačstvo v Košiciach v 16. storočí*. Mesto a dejiny, 2, 2013, č. 2, s. 64–74; MAREČKOVÁ, Marie: *Majetková štruktúra a sociálny rozvrstvení obyvateľ východoslovenských svobodných kráľovských miest v ranom novoveku*. *Historický časopis*, 42, 1994, č. 3, s. 425–445; PRELOVSKÁ, Daniela: *Testament ako prameň analýzy každodenného života mešťanov*. *Studia historica Nitriensia*, 4, 1995, s. 83–86; CSUKOVITS, Enikő a kol.: *Z Bardejova do Prešporku. Spoločnosť, súdnictvo a vzdelanosť v mestách v 13.–17. storočí*. Prešov – Bratislava 2005; HAAS KLANIČKA, Daniel: *Výpovedná hodnota kremnických testamentov zo 16. storočia*. Mesto a dejiny, 4, 2015, č. 1, s. 6–14; TANDLICH, Tomáš: *Testament levočského mešťana*. *Historická revue*, 14, 2003, č. 12, s. 15; NEMEŠ, Jaroslav: *Testament levočského farára Mollera z roku 1558 a problém jeho konfesionality*. *Z minulosti Spiša*, 13, 2005, s. 63–71; Tiež: *Testament ako prameň materiálnej kultúry stredoveku (uhorské duchovenstvo)* (ďalej len *Testament ako prameň*). *Studia archaeologica slovacae medievalia*, 2, 1999, s. 113–127; Tiež: *Testament rektora špitála v Banskej Bystrici Klementa Seletia (†1533, Myslenice)* (ďalej len *Testament rektora špitála*). In: *Polska, Slowacja, Ukraina: trójpogranicze wielokulturowe*. Rzeszów 2014, s. 145–160; DUCHOŇ, Michal: *Testamenty modranských a svätajurských mešťanov ako prameň k dejinám každodenného života v ranom novoveku*. In: *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Zborník príspevkov z rovnomennej konferencie, ktorú usporiadala Sekcia archívnictva a pomocných vied historických Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v spolupráci s Ministerstvom vnútra SR – odborom archívov a registratúr, mestom Zvolenom, Krajskou knižnicou Ľudovíta Štúra vo Zvolene, Lesníckym a drevárskym múzeom, Štátnym archívom v Banskej Bystrici – pobočka Zvolen a Spoločnosťou slovenských archívárov 4.–6. septembra 2002 vo Zvolene. Bratislava 2005, s. 242–255; DOMENOVÁ, Marcela: *Prešov v zrkadle testamentov. Príspevok k dejinám každodennosti v rokoch 1527–1547*. *Historica Carpatica*, 35, 2004, s. 31–41; MÁČELOVÁ, Marta: *Kontakty Banskej Bystrice s Európou a ich odraz v materiálnej kultúre*. In: NAGY, Imrich – GRAUS, Igor: *Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice*. Zborník z vedeckej konferencie, ktorá sa konala v Banskej Bystrici v dňoch 27.–28. septembra 2005 pri príležitosti 750. výročia mesta. Zv. 1. Banská Bystrica 2006, s. 117–126.

⁶ KUBINYI, András: *A középkori anyagi kultúra kutatása és néhány módszertani problémája*. *Aetas*, 5, 1990, č. 3, s. 51–68; SZENDE, Katalin: *A magyarországi városi végrendeletek helye az európai joggyakorlatban. Sopron, Pozsony és Eperjes példája*. *Soproni Szemle*, 53, 1999, s. 343–356; Tiež: *Ottthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. Budapest 2004; Tiež: *Gyermekek, testvérek, házastársak. Családi viszonyok és örökösödési szokások Eperjesen a középkori végrendeletek tükrében*. *Történelmi Szemle*, 46, 2004, č. 1–2, s. 113–139; TÓZSA RIGÓ, Attila: *Víno a vinohrady v testamentoch Bratislavských mešťanov zo 16. storočia*. *Historický časopis*, 60, 2012, č. 4, s. 577–593; Tiež: *A városi elit családserkezetének vizsgálata az 1529–1557 közötti pozsonyi végrendeletek alapján*. In: *Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*. Bratislava 2005, s. 131–155; NÉMETH, Gábor: *A Nagyszombati testamentumok a XVI–XVII. századból*. Budapest 1995.

je ďalšieho výskumu je podmienený najmä rozsahom pramennej základne. Na základe uvedených príkladov vidieť, že v najvýznamnejších mestách je možné vytvoriť relatívne ucelený obraz majetkovej kultúry, od domov a hospodárskych nehnuteľností až po najmenší hnutelný majetok. Nestretli sme sa však s podobným výskumom na príklade žiadneho mestského sídla menšieho významu. Práve to nás motivovalo k obdobnému výskumu na príklade Ružomberka.

Ružomberok je okresné mesto na severnom Slovensku, na západnom okraji niekdajšej Liptovskej stolice. Prvé výsady získal v roku 1318, avšak od roku 1340 sa vyvíjal ako kráľovské mesto.⁷ V deväťdesiatych rokoch 14. storočia sa stal súčasťou panstva hradu Likava, ktorého súčasťou zostal až do zrušenia poddanstva 30. marca 1848.⁸ Pre niektorých historikov, ktorí sa zaoberali dejinami Ružomberka, je poddanská príslušnosť mesta dôvodom, pre ktorý ho označujú pojmom *mestečko*. Doposiaľ v literatúre neexistuje jednoznačná zhoda v používaní pojmu *mesto* alebo *mestečko*.⁹

Pramennú základňu nášho výskumu tvorili prevažne písomnosti mestskej kancelárie. Zo skúmaného obdobia sa zachovalo niekoľko protokolov. Najstarší z nich, Prothocolon Maius, obsahuje zápisy z obdobia rokov 1527–1701 zaznamenávajúce najmä majetkové prevody nehnuteľností, teda domov, polí a lúk. Ide prevažne o kúpnopredajné zmluvy, menej o výmeny.¹⁰

⁷ POVAŽANOVÁ, Valéria: *Z najstarších dejín Ružomberka*. In: HOCHMUTH, Zdenko a kol.: Ružomberok (historicko-vlastivedná monografia) (ďalej len Ružomberok). Banská Bystrica 1969, s. 50–70.

⁸ CHMELOVÁ, Jana: *Ružomberok v stredoveku*. In: DVORSKÝ, Peter a kol.: Ružomberok monografia mesta. Banská Bystrica 2009, s. 49; POVAŽANOVÁ, Valéria: *Ružomberok zemepanským mestom*. In: HOCHMUTH, Z. a kol.: Ružomberok, s. 71; DVORSKÝ, Peter: *Ružomberok v 19. storočí*. In: DVORSKÝ, P. a kol.: Ružomberok monografia mesta, s. 85.

⁹ O Ružomberku ako o mestečku písal napr. Juraj Žudel a Ferdinand Uličný, zatiaľ čo Valéria Považanová, Jana Chmelová a Richard Marsina používajú výraz mesto. V prípade niektorých autorov (Július Bartl, Emil Kufčák) sme sa dokonca stretli s obidvomi označeniami, hoci ich použitie nijak nezdôvodnili. Podobne aj pri našom pramennom výskume sme sa stretli s výrazmi *mesto* (*civitas*) aj *mestečko* (*oppidum*). POVAŽANOVÁ, V.: *Ružomberok zemepanským mestom*, s. 71; ŽUDEL, Juraj: *Stolice na Slovensku*. Bratislava 1984, s. 76; BARTL, Július: *K vývoju miest a mestečiek v 16.–18. storočí*. Liptov 8, vlastivedný zborník, Ružomberok 1985, s. 45–68; KUFČÁK, Emil: *Mestská sieť v Liptove od 16. storočia do roku 1848*. Liptov 8, vlastivedný zborník, Ružomberok 1985, s. 73; ULIČNÝ, Ferdinand: *Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia* (3. časť). Liptov 9, vlastivedný zborník, Ružomberok 1987, s. 70; CHMELOVÁ, J.: *c. d.*, s. 52; MARSINA, Richard: *Ružomberok*. In: ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol.: *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava 2010, s. 396; ULIČNÝ, Ferdinand: *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia* (ďalej iba *Dejiny Liptova*). Liptovský Hrádok 2015, s. 186.

¹⁰ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko archív Liptovský Mikuláš, fond A24 1 Magistrát mesta Ružomberok (ďalej ako ŠA LM), fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prothocolon Maius /1527/ 1544 – 1701. (ďalej ako Prot. Maius)

Obsahuje celkovo 1271 zápisov majetkových prevodov, ktoré uvádzame v nasledujúcej tabuľke.¹¹

Počet zápisov majetkových prevodov nehnuteľností v mestskej knihe Prothocolon Maius v jednotlivých desaťročiach

obdobie	počet zápisov
1521–1530	3
1531–1540	21
1541–1550	25
1551–1560	26
1561–1570	14
1571–1580	33
1581–1590	78
1591–1600	92
1601–1610	113
1611–1620	71
1621–1630	126
1631–1640	122
1641–1650	42
1651–1660	55
1661–1670	76
1671–1680	136
1681–1690	98
1691–1700	140

Prothocolon Minus, ktorý pochádza z rokov 1598–1706, obsahuje rôzne pamätne udalosti, súdne spory a v menšej miere kúpnopredajné zmluvy.¹² K skúmanému obdobiu sa zachoval jeden fragment Súdneho protokolu, v ktorom sú zapísané právne kauzy z rokov 1641–1642.¹³ Informácie

¹¹ Pri snahe o vytvorenie podrobnejších tabuliek rozdelených podľa domov, polí, lúk a ich kúpnej ceny sme narazili na viacero problémov. Veľká časť zápisov zaznamenáva prevody viacerých nehnuteľností za súhrnnú cenu, preto nebolo možné určiť samostatnú cenu jednotlivých nehnuteľností. Pri málopočetných samostatných prevodoch sme pozorovali rozdiely v cene domov podľa uličnej siete a taktiež rozdiely v cene polí a lúk podľa polohy v mestskej chotári. Výsledné tabuľky by preto boli zavádzajúce.

¹² ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prothocolon Minus 1598–1706. (ďalej ako Prot. Minus)

¹³ ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol 1641–1642. (ďalej ako Súdny protokol)

sme získavali aj z Protokolu prenájomných zmlúv z rokov 1671–1823.¹⁴ Dominantným jazykom uvedených písomností mestskej kancelárie je slovenčina. Stretávame sa aj s latinčinou, či už v podobe celých zápisov, alebo v slovných spojeniach v slovenských textoch.¹⁵ Okrem mestských písomností sme využili aj Urbár hradného panstva Likava z roku 1625, ktorého edícia bola publikovaná v roku 1959.¹⁶ Urbár nám poskytuje štatistické informácie, teda súpis vlastníkov samostatných hospodárstiev, menoslov želiarov a výpočet ročných dávok a povinností Ružomberka. Posledným pramenným zdrojom, ktorý sme využili pri našom výskume je denník evanjelického kňaza Tomáša Dorothicia.¹⁷ Tomáš Dorothicius bol ružomberským rodákom, ktorý za svojho života pracoval v Ružomberku, Mošovciach a v Žaškove. Počas svojho pôsobenia v Ružomberku v rokoch 1587–1612 bol postupne rektorom tunajšej školy a mestským pisárom, kaplánom, a napokon od roku 1596 farárom.¹⁸ Tomáš Dorothicius vo svojom denníku zaznamenal nielen svoje životné medzníky, ale aj rôzne udalosti a reálie zo všetkých svojich pôsobísk.

Je na škodu, že pre náš výskum nebolo možné využiť priame hmotné pramene. Z daného obdobia nepoznáme žiadne zachované predmety každodennej potreby, v expozíciách Liptovského múzea môžeme z prostredia Ružomberka vidieť len artefakty z neskorších období. Zo skúmanej doby sa nezachoval ani jeden meštiansky príbytok. Navyše v historickom jadre Ružomberka doposiaľ nebol uskutočnený žiadny archeologický výskum na miestach meštianskych domov, a to napriek tomu, že v posledných desaťročiach prebehli na týchto miestach výrazné, či dokonca drastické zmeny zástavby.

Základným cieľom nášho výskumu bolo zistiť maximum poznatkov, ponúknuť analýzu a vytvoriť ucelený pohľad na problematiku materiálnej kultúry Ružomberčanov v 16. a 17. storočí. Mali sme záujem zhodnotiť rozsah a štruktúru majetku obyvateľov sídla, čo sa nám z veľkej časti aj podarilo.

¹⁴ ŠA LM, fond A24 1, kart. 29, bez inv. č., Protokol prenájomných zmlúv 1671–1823. (ďalej ako Protokol prenájom. zmlúv)

¹⁵ Napríklad v najstaršej mestskej knihe Prothocolon Maius je 40 latinských a 1225 slovenských zápisov. PASTUCHA, Tomáš: *Mestská kniha Ružomberka z rokov 1527–1701 ako historický prameň*. Ružomberok 2017 (nepublikovaná magisterská diplomová práca), s. 21–22.

¹⁶ SEDLÁK, František (ed.): *Urbár hradného panstva Likava 1625*. In: MARSINA, Richard – KUŠÍK, Michal: *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku II (XVII. storočie)*. Bratislava 1959, s. 125–152.

¹⁷ Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (ďalej ako LA SNK), fond IV Archív Slovenského národného múzea – MJ 1 – MJ 1020 Rôzna proveniencia, inv. č. MJ 303, Diaria.

¹⁸ ĎURIŠKA, Zdenko – KENDERA, Radislav – VÍTEK, Peter: *Ružomberok II, Rody a osobnosti*. Banská Bystrica 2014, s. 57; „Actum ut supra, notario Thoma Dorothicio“, ŠALM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 78.

Naším pramenným výskumom sme zistili, že komplexný pohľad môžeme vytvoriť o príbytkoch a o hospodárskom majetku. Z dostupného archívneho materiálu však o veciach každodennej potreby a iných hnuiteľných predmetoch existuje minimum zmienok. Tomuto faktoru sme uspôsobili samotný písomný výstup. V prípade príbytkov a hospodárskeho majetku sme mohli vytvoriť relatívne podrobný prehľad, pri ktorom sme si osobitne všimli jednotlivé skupiny obyvateľov. Naopak, z dôvodu nedostatku informácií o predmetoch každodennej potreby sme sa museli uspokojiť s výpočtom písomných zmienok. Napriek tomu je však vo všetkých aspektoch možná komparácia s inými mestami a ich majetkovou kultúrou.

2 Príbytky

Najstarší dochovaný dom v Ružomberku bol vybudovaný až v polovici 19. storočia. Z tohto dôvodu pre poznanie vzhľadu a štruktúry príbytkov obyvateľov Ružomberka v 16. a 17. storočí musíme vychádzať jedine z písomných prameňov.¹⁹ Domy boli častým predmetom kúpnopredajných zmlúv zapísaných v mestských knihách. Vo väčšine zápisov je však uvedená len predajná cena, vlastníci susediacich nehnuteľností a prípadne sú vymenované hospodárske objekty prináležiace k domu. Napriek tomu v mestských knihách nachádzame aj určitý opis domov.

Niektoré domy sú pri kúpe označené prídomkami, ktoré sú odvodené prevažne od priezvisk aktuálnych alebo niekdajších vlastníkov.²⁰ Výnimkou sú dva zápisy z rokov 1595²¹ a 1641,²² v ktorých sa spomína kamenný dom. Samotný fakt, že iba dva domy²³ sú označené podľa stavebného materiálu

¹⁹ Kosová, Katarína: *Okres Ružomberok*. Bratislava 2008, s. 108–109.

²⁰ „kupyly dom kmotrykousky“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 323; „stala se kupa domu yanotkouskyeho“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 341; „Martin Kudla pustil swemu vlastnimu bratu Yankowy dom kotrmanousky“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 366.

²¹ „Kaupil gest swobodně bezewsseho odpirani ginych pokrwnych a přátelůw predgmenowany pan Thomass Lognik dům, který gest kameny, od urozeného pána Mikulasse Míndzenti wystaweny, mezy saűsedy, hornym totižto Raphagem Hyrossem a dolnym Mategem Mikloussem“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 104–105.

²² „Kupa Yana Nawoga na dom kamenny, z wyssegn strany podle Michala Benki a z nižneg podle potoczka, který kupil od Samuela Wlkolinskeho.“ ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 291.

²³ Sledovali sme vlastníctvo domu z roku 1595 v nasledujúcich rokoch a domu z roku 1641 v predošlom období. Pre hľadanie prípadnej zhody bolo potrebné pozorovať aj vlastníctvo susediacich nehnuteľností. Žiadne zhody sme však nenašli, preto môžeme s istotou povedať,

nasvedčuje, že boli mimoriadne výnimočné, teda drevené domy tvorili väčšinu zástavby. Nepriamo to potvrdzujú aj zmluvy, pri ktorých kupujúci platili nielen peniazmi, ale aj brvnami či šindľami, teda stavebným materiálom.²⁴ Pochopiteľne, prevažujúce drevené domy znamenali veľké riziko požiarov. V roku 1611 vypukol požiar medzi stenami domov Joachima Omulka a Mikuláša Kusého, pričom obidva príbytky zhoreli takmer do základov a poškodené boli aj ďalšie susedné domy.²⁵

Zmienka o požiari, ktorý vznikol medzi stenami dvoch domov nás privádza k poznaniu, že tieto dva domy neboli spojené, čím sa dostávame k stavebnej štruktúre domov. Určitý opis obydlí nachádzame v zmluvách, kedy boli predávané polovice alebo tretiny domov. V roku 1637 kúpil Matej Šrot od Tomáša Skladaného polovicu domu, teda prednú izbu, prednú pivnicu, svetlicu²⁶ nad vrátami, pol dvora od prostredných vrát, pol humna a pol záhrady.²⁷ Rovnako polovicu domu získal v roku 1652 Martin Andris od Markéty Skladanej, pričom išlo o prednú izbu s dvorom z vyšnej strany, polovicu záhrady za humnom, prednú pivnicu a zadnú maštal.²⁸ Dňa 21. novembra 1653 kúpil Ján Benedicti, kazateľ v kostole Všetkých svätých,²⁹ dom v Ružomberku za deväťdesiatdeväť zlatých. V zápise sa môžeme dočítať, že dom mal dva „vrchy“.³⁰

Nasledujúce dva príklady na seba priamo nadväzujú. Dňa 29. júla 1661 došlo k výmene domov medzi Matejom Navojom a Jurajom Molitorisom. Dom Mateja Navoja sa nachádzal na jednej tretine petríkovského pozemku.

že nejde o jeden dom, ale naopak, sú to dve rôzne stavby. ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 107, 137, 154, 155, 256, 258.

²⁴ „kteremu domu pridal čtiricat y geden zlatych, penezi 75, ssyndola čtiri sto a brwan tricat“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 257.

²⁵ „nenadaly ohen wissel mezi dwema stenami, totiž Pana Joachima Omulka, na ten čas počžtara kralowskeho, a mezi Mikulassa Kuseho, tak, že y te dwa temer do gruntu y gine bez mala bliske zhoreli“, T, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 106.

²⁶ Svetlica, resp. svetnica je svetlá obytná miestnosť v panskom alebo meštianskom dome; MAJTÁN, Milan a kol: *Historický slovník slovenského jazyka* V. Bratislava 2000, s. 578, 580.

²⁷ „Kupa strany domu Skladanowskeho, ktereho pul, totižto prednu yzbu, prednu piwnicu y swetnicu nad wraty, pol dwora od prostrednych wrat, pol humna, pol zahrady“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 257.

²⁸ „prednu yzbu z wyssneg strany dworom y ze zahradu polowycy za humnem, prednu pywnicu, mastal zadnu“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 302.

²⁹ Kostol Všetkých svätých v Ludrovej – Kúte, dnes expozícia Liptovského múzea.

³⁰ „Joannes Benedicti toho času Poradny kazatel w cyrkwy Wssech Swatich w Wydieku Lyp-towskom, kupil dom w meste Ružomberku Niekdy Strysskowsky alias Fabriciusowsky ze dwema wrchy geden wrch od gehu S. O. Pana Phylipeusa Fabricusa. Druhy wrch od gehu Opatrnosti Pana Mathusse Dulače“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 305.

Až v ďalšej časti zápisu, pri opise lokalizácie domu, sa dozvedáme, že v skutočnosti išlo len o zadnú izbu. Zápis zároveň zmieňuje, že cestu do dvora môžu využívať všetci majitelia dvora.³¹ Nasledujúci zápis zo 7. októbra toho roku uvádza, že Juraj Molitoris predal tretinu petríkovského domu, konkrétne zadnú izbu.³²

Dňa 20. januára 1662 dal Michal Katoška prepísať na svojho syna Tomáša polovicu domu s tou podmienkou, aby bola cesta cez pitvor možná aj pre jeho synovcov, ktorí vlastnili druhú časť domu.³³ Záznam o kúpe polovice domu v roku 1670 vymenúva dve predné maštale, zadnú izbu, komoru, polovicu pivnice, studňu, pitvor, polovicu humna a polovicu záhrady.³⁴ Zápis z roku 1679 špecifikuje komoru³⁵ a v zápise z roku 1695 sú zmieňované predná svetlica, predná pivnica (uvedená s chybou), pitvor a tzv. čierna izba.³⁶ V poškodenom zápise z roku 1697 sa spomína sladovňa.³⁷

Zhrnutím týchto informácií zisťujeme, že domy boli viacpriestorové, teda mali dve, ojedinele viac obytných miestností. Najčastejšie sme sa stretli s popisom domu s dvomi miestnosťami, prednou a zadnou, ktoré boli sprístupnené pitvorom medzi nimi. Jednotlivé domy netvorili kompaktný blok, naopak, pri pohľade od ulice bolo vidieť na jednej strane vráta a na druhej stenu prednej izby. Väčší počet obytných miestností umožňoval, aby v jednom dome žilo viac rodín. Mnohé domy boli podpivničené, pričom pivnice pravdepodobne nahrádzali úlohu komory, ktorá je doložená ojedinele. Dva vrchy, ktoré boli uvedené v zápise z roku 1653 môžeme interpretovať ako skladové

³¹ „z nižneg pak strany Casparuse Kronera a to zadnia yzba. Wratna pak cesta ma slobodna bity yak gedneg, tak druheg, tak y treteg czastcze wchodity do domu“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 319.

³² „Item kupil tentože Martin Wlkoninsky tohoto domu petrikowskeho trety czyastku spolu ze zadnu yzbu od Georgiusa Molitorisa“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 319.

³³ „Tentoze Mychal za sweho zywobiti zapsal polowyc domu tehoze katosskuyskeho sinu swemu Tomassowi na ten spůsob, aby bila cesta pres pitwor slobodna tim geho bratianskom“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius s. 320.

³⁴ „z dwoma masstalamy prednimi, z yzbow zadniow y komorow, piwnice polowicz, studnia y pitwor, spolu humna polowicz, zahrady za humnom polowicz“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 345.

³⁵ „yey komoru dati“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 395.

³⁶ Pod pojmom „čierna izba“ rozumieme miestnosť s vykurovacím telesom, v ktorej sa dym voľne rozplýval po miestnosti. ZUSKINOVÁ, Iveta: *Vykurovacie zariadenie ľudového domu v Liptove*. In: *Liptov 10 – vlastivedný zborník*. Martin 1989, s. 179; „prednu swelyczu a prednu pytwyczu, čierna yzba spoločna y pytwor“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 463.

³⁷ „až po uhol sladowne“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 469.

priestory pod strechou. Domy boli prevažne prízemné, avšak svetlica nad vrátami, ktorá bola spomenutá v roku 1637, bola nepochybne poschodovou miestnosťou. V priestore za domom sa nachádzali hospodárske objekty ako maštal, humno a záhrada.

Viacpriestorové domy, ktoré sme uviedli vyššie, patrili obyvateľom, ktorí vlastnili poľnohospodárske nehnuteľnosti. Urbár likavského hradného panstva z roku 1625 uvádza, že v Ružomberku sa nachádzalo 126 hospodárskych domov. Väčšina domov má uvedeného jedného hospodára, niekoľko z nich malo viac hospodárov, deväť domov bolo neobývaných. Okrem toho je doložených 19 domov hofierov, teda želiarov.³⁸ Želiari sú v mestských knihách označovaní ako komorníci.³⁹ Podrobnejší opis želiarskej domácnosti síce nemáme, no záznamy najstaršej mestskej knihy napovedajú, že boli menšie a poskytovali výrazne nižší štandard bývania. V najstaršej mestskej knihe sú často označované zdobneninou „domček“ a ich cena sa pohybovala v rozmedzí od 4 do 11 zlatých.⁴⁰ Naproti tomu cena hospodárskych domov sa pohybovala najčastejšie v rozmedzí od 20 do 50 zlatých, pričom niektoré domy dosahovali aj trojcifernú sumu.⁴¹

Mozaiku príbytkov dopĺňa špitál, teda útulok pre starých a chorých mešťanov. Ten sa prvýkrát spomína v urbári z roku 1551.⁴² V zápise najstaršej mestskej knihy je špitál označený ako úbohý dom, avšak v kontexte celého zápisu sa javí, že išlo o polutovanie jeho obyvateľky Anny Chriašteľovej.⁴³

Osobitne musíme spomenúť ružomerských klerikov, teda farárov a kaplánov.⁴⁴ Hmotná základňa klerikov totiž pozostávala nielen z osobného

³⁸ SEDLÁK, F.: *c. d.*, s. 125–126.

³⁹ DZURIAK, Karol: *Najstaršie dejiny Černovej*. In: DVORSKÝ, Peter a kol.: *Černová*. Ružomberok 2010, s. 33.

⁴⁰ „kupil Martin Ssimrda domček komornický od Anny Nachtikalky, za zlatich berneg mince florenis čtiry“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 345; „Kupil Andreas Prepelicza domček komorniczky od Kathariny Celarky, ktery predala zdowolenim sweho sina Kuba, za sumu berneg mincze uherskeg za zlatich gedenast“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 439.

⁴¹ Napr. kamenný dom zo zápisu z roku 1595 bol predaný za 147 zlatých. „za sto a čtíricet y sedm zlatych uherskeg mincze“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 104–105.

⁴² POVAŽANOVÁ, Valéria: *Zo starších dejín Ružomberka*. Liptov 8 – vlastivedný zborník. Martin 1985, s. 93.

⁴³ „od Anni Chriasstelki, niekdi manzelki Gura Murdona, ktera zustawala w ubohom dome sspitali, ktera biwsse opusstena od ditek swich w sweg welikeg uskosty a chorobe“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 450.

⁴⁴ Skúmané obdobie našej práce je zároveň dobou rozšírenia reformácie a následnej rekatolizácie resp. protireformácie. V našej práci však nepojednávame o náboženskom vývoji v Ru-

vlastníctva, ale aj zo spravovaného cirkevného majetku.⁴⁵ Zmeny na farárskom a kaplánskom poste boli zaznamenávané do druhej najstaršej mestskej knihy.⁴⁶ Pre obidvoch klerikov boli určené samostatné príbytky, teda fara a „kaplánia“,⁴⁷ ktorých existencia je doložená aj v urbári z roku 1551.⁴⁸ V bezprostrednom susedstve farského kostola stála až do štyridsiatych rokov 20. storočia kamenná budova fary a cirkevnej školy. Tie sa z vonkajšej strany napájali na obranný múr, pri ktorom sa v odbornej literatúre stretávame s datovaním do roku 1445, kedy ho mal vybudovať Pongrác zo sv. Mikuláša.⁴⁹ Tomáš Dorothicius však vo svojom denníku uvádza vybudovanie múru okolo areálu kostola až v roku 1603, na čo reagoval aj krátkou básňou.⁵⁰ Udalosti nepochybne prikladal veľký význam, keďže v jeho denníku nachádzame len 7 krátkych básní, ktorými, okrem výstavby múru, reagoval na narodenia a úmrtia blízkych osôb, na svoje odvolanie z ružomerskej fary a na udalosť z roku 1622, kedy sa v Ružomberku krátkodobo nachádzala uhorská koruna.⁵¹ Na rozdiel od obranného múru, k datovaniu farskej budovy nemáme jednoznačné zmienky. Istou indíciou je záznam o výstavbe školy v roku 1638. Ako uvádza zápis v druhej najstaršej mestskej knihe, kamenná škola bola vybudovaná na základoch pôvodnej školy a kaplánie.⁵² Vывodzujeme z toho záver, že do roku 1638 bola fara kamenná, keďže pri výstavbe školy sa nespomína. Naopak, kaplánia bola do tohto roku drevená. Otázka datovania vzniku časti budovy, ktorá slúžila ako príbytok farára, naďalej ostáva nejas-

žomberku. V skúmanom období stál v Ružomberku len jeden kostol, dnešný farský kostol sv. Ondreja. Prví klerici, ktorých možno označiť za evanjelikov, pôsobili v Ružomberku od polovice 16. storočia. Katolíci sa kostola opäť zmocnili až v roku 1672. Existencia jednej sakrálnej stavby v meste znemožnila pôsobenie klerikov obidvoch konfesíí v Ružomberku súčasne. Z tohto dôvodu nie je možná komparácia ich majetkovej kultúry v rovnakom období.

⁴⁵ NEMEŠ, J.: *Testament ako prameň*, s. 115.

⁴⁶ „Ctihodny muž, knez Thomass Dorothicky, uwedeny gest s kaplanie do fary a dana gest gemu wrchni sprawa cyrkewni“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 26.

⁴⁷ „kupil Yano Tulynsky plac pry kaplanii a pri Kassykowi ležycy“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 479.

⁴⁸ POVAŽANOVÁ, V.: *Zo starších dejín Ružomberka*, s. 94.

⁴⁹ HOUDEK, Ivan: *Staviteľské pamiatky Ružomberka*. In: HOCHMUTH, Z. a kol.: Ružomberok, s. 285; KOSOVÁ, K.: *c. d.*, s. 91–93.

⁵⁰ „An. 1603. 7. April. Cives Rosenbergenses ceperunt aedificare murum circa templi aream, iudice Thoma Schrott. Censeo beatam parochiam illam, cuius est situs extra regiam viam. Beatior est adhuc ista, ubi nullus est nobilista.“ LA SNK, fond IV, MJ 303, Diaria, s. 33.

⁵¹ LA SNK, fond IV, MJ 303, Diaria, s. 33, 36, 37, 38, 40.

⁵² „sskola z muru a neb z kamene počala se budowat, tak na kaplany fwundamentu, yako y na sskole prwsseg tohože roku z spolu y s piliermy no 9 gest zffundowana“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 148.

ná. Viacerí ružomerskí kňazi vlastnili v Ružomberku aj domy. V roku 1571 kúpil dom vtedajší farár Juraj Kokavský.⁵³ Dom v Ružomberku vlastnil aj Tomáš Dorotheicus,⁵⁴ avšak musíme brať na vedomie, že on sám bol miestnym rodákom⁵⁵ a dom získal, ešte ako kaplán, po svojich rodičoch.⁵⁶

3 Hospodársky majetok

Vyššie uvedená pramenná základňa poskytuje najviac informácií k vlastníctvu hospodárskeho charakteru. Ferdinand Uličný uvádza, že takmer každá meštianska domácnosť v Ružomberku mala svoje polia a hospodárske zvieratá, čo interpretuje ako snahu o sebestačnosť v produkcii potravín.⁵⁷ Pri našom výskume sme pozorovali značnú diferencovanosť vo vlastníctve jednotlivých obyvateľov.

Najstaršia mestská kniha Prothocolon Maius obsahuje početné záznamy kúpnopredajných zmlúv najmä poľnohospodárskych nehnuteľností. Vďaka frekvencii nákupov poľnohospodárskych nehnuteľností je možné vypozerovať rozdielny rozsah hospodárskeho majetku, od najbohatších po najchudobnejších. Ukážkou bohatého mešťana je napr. Juraj Lojník, ktorý sa v prameňoch objavuje v rokoch 1559–1600. Bol synom Mikuláša Lojníka, ružomerského richtára v rokoch 1543 a 1544.⁵⁸ Mikuláš Lojník v roku 1559 vyčlenil časť svojho majetku Jurajovi, svojmu najstaršiemu synovi. Išlo o zem pod horou, ktorú kúpil od Karmana, štyri nešpecifikované majetky, dva kolesá, zeme v malom Poli pod Skalami. Ďalej všetky majetky v Hrabove, ktoré sa ľudovo volajú Laz, až po Údol a napokon polovicu zeme pod Kopanicou.⁵⁹

⁵³ „stala kupa a proday mezi Yanossem Stasskowich z gedney strany a mezi cztihodnym knez Gregorem Kokawsky z druhey strany, ze menowany Yanoss prodal dom swug w ringů w Ružomberkű, mezi Matowy a mezi [Ku...]rowy, knez Gregorowy Kokawskemu s podworniczow za florenis 60.“ ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 55.

⁵⁴ „Kupa domu dwogictihodneho, nekdi pana farare zdegssiho, pana Thom[a]sse Doroticiusa“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 243.

⁵⁵ ĐURIŠKA, Z. – KENDERA, R. – VÍTEK, P.: *c. d.*, s. 57.

⁵⁶ „Emtio domus Dorotheicana inter Andream Drsswan et Andream Miklauss sita. Za toho richtare a tohoze roku, 2. julii, ctihodny muž Thomass Doroticky, na ten čas kaplan cirkwe rožemberske, odkupil od swe macochy Katariny Kohutky, pozustale manželky Pawla Dorotickeho, a swych bratrow Michala a Jakuba Dorotheických“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 107.

⁵⁷ ULIČNÝ, F.: *Dejiny Liptova*, s. 298.

⁵⁸ ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 1, 220.

⁵⁹ „Primo alodium sub monte quod a Karman emerat. Quatuor dehinc bones, naccam unam. Duas rotas, sesqui alteram virgam in campestri inferiori, sub petris totidem in Hrabow quod

V mestskej knihe je Juraj Lojník zmieňovaný pri niekoľkých majetkových prevodoch vždy ako kupujúci. V roku 1577 kúpil od svojho zaťa, ktorým bol Juraj Šepko z Bieleho Potoka, lúku za desať a pol zlatého⁶⁰ a v roku 1587 kúpil záhradu za neuvedenú sumu.⁶¹ Dva zápisy z roku 1589 uvádzajú kúpu zeme za 53 zlatých⁶² a piatich zemí a jednej lúky za ktoré spolu zaplatil 216 zlatých.⁶³ V roku 1595 kúpil dva domy. Prvý kúpil od svojho brata Tomáša pre svojho zaťa Gregora Puchana za 56 zlatých a okrem toho svojmu zaťovi daroval dva voly a lúku na Bukovine. Druhý dom kúpil pre svoju potrebu od Martina Hluchého za 35 zlatých.⁶⁴ Napokon v roku 1600 kúpil lúku za 48 zlatých, zem za 64 zlatých a dve záhrady za 18 zlatých.⁶⁵

Nepochybne bohatí boli aj Peter Dobrík a jeho manželka Helena. Valéria Považanová uvádza, že Peter Dobrík, ako „vaivoda valachorum“, mal v Ludrovej kúriu s deviatim kolónmi, ktorí mu zväžali seno. Okrem toho usadil na Bielom Potoku troch osadníkov.⁶⁶ O rozsahu majetku Dobříkovcov nám vypovedá závet Petra Dobříka z roku 1543, ktorý dala spísať Helena Dobříková. Helena odkázala ružomerskej cirkvi mlyn a 100 zlatých. Svojich poddaných v Ludrovej a v Bielom Potoku poručila chudobným v ružomerskom špitáli.⁶⁷ Musíme doplniť, že v skúmanom období je toto jediný prípad, kedy obyvateľ Ružomberka vlastnil mlyny alebo mal svojich poddaných.

Jednotlivé poľnohospodárske nehnuteľnosti, najmä polia a lúky, menili vlastníkov najmä samostatnými kúpnopredajnými zmluvami. Niektoré hospodárske majetky však prechádzali do iných rúk pri kúpe domov. Ako príklad uvádzame, že v roku 1599 kúpil Matej Bartholomei dom s majerom, podvornicou⁶⁸ a záhradou.⁶⁹

Lass vulgo vocatur, usque ad po Udol, dimidium terrae sub poth Kopanicz in eius posterorum usum perpetuum.“ ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 20.

⁶⁰ ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 66.

⁶¹ ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 76.

⁶² ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 87.

⁶³ ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 89.

⁶⁴ ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 107.

⁶⁵ ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 125–126.

⁶⁶ POVAŽANOVÁ, V.: *Zo starších dejín Ružomberka*, s. 93.

⁶⁷ ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 220–221; HÝROŠ, Štefan Nikolaj: *Zámok Lykava a jeho páni*. Martin 1876, s. 170–171.

⁶⁸ Výmera pôdy prináležiaca k usadlosti. МАЈТАН, Milan a kol.: *Historický slovník slovenského jazyka III*. Bratislava 1994, s. 620.

⁶⁹ „Matthias Bartholomaei, na ten čas ssaffar zamkú Lykawy, kypyl gest, bež wsseho hamowani anebo obstawowani, swobodnym a sprawedliwym trhom dům, genž gest medzi Mattegem

Bežným majetkom obyvateľa Ružomberka v 16. a 17. storočí boli aj hospodárske zvieratá. V mestských písomnostiach sa spomína najmä hovädzí dobytok a ovce, menej kone, ošípané, kozy a hydina. Rozsah majetku hospodárskych zvierat môžeme demonštrovať na niekoľkých príkladoch. V roku 1550 predal Krištof Math svojim bratom podiel z dedičstva za desať zlatých a jedného koňa⁷⁰ a z roku 1583 pochádza zmienka o šestnástich kusoch tzv. horného⁷¹ dobytku.⁷² Zápis z roku 1615 uvádza bližšie neurčený počet tzv. drobný,⁷³ kráv a volov.⁷⁴ V ďalšom zápise z toho istého roku sú zmienené dva junce, jedna jalovica a štyri kusy horného dobytku.⁷⁵ V zápise z roku 1628 je doložená krava, býk a desať starých oviec⁷⁶ a z roku 1641 zas dva voly tretiačky.⁷⁷ Ján Dobrík kúpil v roku 1665 od Michala Šrota zem, za ktorú zaplatil 123 zlatých a daroval kobylu a štyri jahňatá.⁷⁸ V zápise z roku 1668 sa uvádza jedno teľa a dve prasatá.⁷⁹ Celý výpočet vlastných zvierat nachádzame v zápise z roku 1677, podľa ktorého Zuzana Andrisová mala spolu tri kravy, dva teľatá a jednu jalovicu.⁸⁰ Ján Kmeť vo svojom testamente z roku 1695 odkázal svojim dcéram päť oviec, jedno jahňa, dva kone a tri kravy.⁸¹

Ussiakom a medzi Mattegem Pristúpnym, spolu y s Magerom, s podwornicow y z zahradow“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 116.

⁷⁰ „za X f a za yeden kuon“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 16.

⁷¹ Podľa nášho názoru pomenovanie horný/hôrny dobytok označuje ovce. Tie sú v nami skúmaných prameňoch bežne označované ako dob, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, Napriek tomu však nemožno vylúčiť, že ide o hovädzí dobytok. „ssestoro dobitka owčyho z mladiny“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 191.

⁷² „snesnactero dobitka horniho wzal“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 76.

⁷³ *Drobná je dobové označenie hydiny.* MAJTÁN, Milan: *Historický slovník slovenského jazyka I.* Bratislava 1991, s. 314.

⁷⁴ „statek swug ktery ma pohnuty z skraw z wolow a drobný“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 179.

⁷⁵ „dwa ynnce, gednu yalowici a cztyvero horniho dobitka“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol, s. 183.

⁷⁶ „gednu krawu, gedneho bika, ktomu deset owiec starych“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol, s. 230.

⁷⁷ „dwa woly tretiaki“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol, s. 287.

⁷⁸ „zlatich sto dwaczet y try, k tomu z ucztwosti pissice za klusu gednu a yahnyat cztyvero“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 222.

⁷⁹ „Tela gedno a Dwoge Prasce“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 340.

⁸⁰ „bude prynalezit krawa a yalowyčka a dwoge teliatok s tich aby syrotam krawy dve zustaly“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 266.

⁸¹ „gestly zustane gednu krawu a pridawa gey k tomu gedno mladuo z owčzieho dobitka ... k tomu tež uczytwe mluwycze kone dwa, owčzyho dobitka patero y dve krawyčzky“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol, s. 319.

Uvedené príklady môžeme konfrontovať so zápisom z roku 1599, ktorý uvádza, že na následok dobytčieho moru uhynulo v ten rok okolo 1 400 kusov dobytky.⁸² Na túto pohromu odkazuje aj zápis z roku 1602, kedy hromadne hynuli ošípané.⁸³ Je otázkou, či číslo 1 400 vyjadruje skutočný počet, alebo či je nadsadené. Na túto otázku sa pokúsime odpovedať výpočtom. Podľa urbáru z roku 1625 mal samotný Ružomberok 126 hospodárskych a 19 želiarskych domov, dokopy 145. Spolu so svojimi ulicami (Villa Ludrová, Černová, Biely Potok, Vlkolínec)⁸⁴ mal až 159 hospodárskych a 50 želiarskych domácností, spolu 209. Pri prepočítaní počtu kráv na počet domov dospejeme k záveru, že na jeden dom pripadá v priemere 6,7 až 11,1 kravy.⁸⁵ V samotnom zápise navyše nie je zmienka o tom, že by pohroma znamenala úplné vyhubenie hovädzieho dobytky v Ružomberku, čo by mohlo nasvedčovať, že celkový počet bol ešte o niečo vyšší. Z vyššie uvedených príkladov však vlastnila najviac, šesť kusov hovädzieho dobytky Zuzana Andrisová.⁸⁶ Z tohto pohľadu je tento počet skutočne nadsadený. Na druhej strane musíme uznať, že vďaka veľkému chotáru so značnou plochou pasienkov a lúk mal Ružomberok vhodnejšie podmienky na živočíšnu výrobu, nie na rastlinnú. Nepochybne veľký význam malo ovčiarstvo, čo sme dokumentovali výrazne väčším počtom zmienok o ovciach. Navyše v urbári z roku 1625 sú daňové povinnosti majiteľov oviec upravené podľa počtu do 100 a nad 100 kusov oviec. Z toho možno usúdiť, že stáda s trojciferným počtom oviec neboli ničím výnimoč-

⁸² „kdežto v počtu počteno gest dobytky až prave skoro do zymi tohože roků 1599 zemreleho čtrnaste sto“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol, s. 34.

⁸³ „kapalo drobne dobičatko swyn a to nagwyce na tehoze mesyce. Pan Bůch rači sy swuog hnew upokogit a nas takowymi plagami rok po roce neslichanymi netrestat.“ ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol, s. 50.

⁸⁴ Pojem štyri ulice Ružomberka sa vzťahuje na sídelné jednotky Villa Ludrová, Biely Potok, Černová a Vlkolínec. Tieto obce sa nachádzali v Ružomerskom chotári, ktorého vytýčenie poznáme z výsadnej listiny z roku 1340. Touto listinou zároveň Ružomberok získal rozsiahle výsady, na základe ktorých ho môžeme označiť ako kráľovské mesto a o štyroch menovaných obciach možno hovoriť ako o poddanských obciach mesta. Avšak od deväťdesiatych rokov 14. storočia sa Ružomberok stal súčasťou panstva hradu Likava, teda poddanským mestom/mestečkom. Pre štyri poddanské obce sa postupne vžilo označenie ulice.

⁸⁵ Spodnú hranicu 6,7 kravy na dom sme získali vydelení počtom všetkých 209 domov v Ružomberku aj poddanských obciach. Horná hranica 11,1 bola vypočítaná vydelení počtu kráv počtom hospodárskych domov v samotnom Ružomberku. Pre doplnenie, vydelení čísla 159 (počet všetkých hospodárskych domov v chotári) získame údaj 8,8 kravy na dom. Vydelení počtu kráv počtom všetkých 145 domov v samotnom Ružomberku dospejeme k sume 9,7 kravy na dom.

⁸⁶ Nezapočítali sme zmienky o hornom/hôrnom dobytku, ktorého slovný význam je sporný.

ným. Ohľadom ceny hospodárskych zvierat existuje jediná priama zmienka. V roku 1697 mesto odpredalo sedem volov spolu za 66 zlatých a 35 denárov.⁸⁷

Podobne ako pri téme príbytkov, aj hospodárska základňa klerikov je odlišná od ostatných obyvateľov Ružomberka. Hospodárske zabezpečenie farára a kaplána predstavoval súbor niekoľkých nehnuteľností, ktoré patrili pod farnosť. Klerici boli teda ich správcami, nie vlastníkmi. Predovšetkým to bol farský majer, ktorý sa nachádzal poniže kostola.⁸⁸ Keďže majer susedil s domami, ktorých záhrady siahali až k rieke Revúca, môžeme ho spoľahlivo umiestniť do priestoru ulice Podhora.⁸⁹ Ďalším majetkom farnosti boli lúka⁹⁰ a záhrada.⁹¹ Prvú zmienku o kaplánskej záhrade poznáme až z roku 1702.⁹² Okrem spravovaného farského majetku niektorí klerici v Ružomberku kupovali pre seba poľnohospodárske nehnuteľnosti, ktoré nemožno zaradiť medzi benefícium. Najlepším príkladom je Tomáš Dorotheus, ktorý v rokoch 1595–1609 postupne kúpil niekoľko zemí a lúk.⁹³

4 Predmety každodennej potreby

O predmetoch každodennej potreby, na rozdiel od príbytkov a hospodárskeho majetku, nachádzame výrazne menej informácií. Podarilo sa nám však nájsť niekoľko desiatok zmienok o odevoch. Základ mužského odevu tvorili nohavice a košeľa,⁹⁴ ktoré v chladnom počasí dopĺňala huňa⁹⁵

⁸⁷ S tych se odpredaly woly dwa z wuole p. uradu a poctywego mesta Matiasowy Kolarowy f 19 d 24, Matiasowy Bohunyowy wola gedneho f 10 d 42, Andreasowy Benedictimu woly dwa f 19 d 69, Samuelowy Chriastelowy woly dwa f 17.“ ŠA LM, fond A24 1, kart. 29, bez inv. č., Protokol prenájom. zmlúv, s. 14.

⁸⁸ „Farsky majer poniže kostela no 1“, SEDLÁK, F.: *c. d.*, s. 126.

⁸⁹ „strany domu, ktery gest mezy Giřikom Fřickom z wissneg a z dolneg od ffarskyho magiere strany, že gest kupil spolu záhradow až do Rewuceg“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 189.

⁹⁰ „na Trlinach, genž gest podle luky farské“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol, s. 112.

⁹¹ „k tomu geste zahradu, ktera k tomu domu prinalezela, za ribnikom panskim, wedle farskeg zahrady“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol, s. 242.

⁹² „pliaczky pri cmiteri a pri kaplanskeg zahrade“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 360.

⁹³ ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 106, 120, 121, 142, 144, 166, 167.

⁹⁴ „ani richtarowi nepomohlo, ktereho negprwe len w kosseli a w gatach nechali“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 273.

⁹⁵ „a za gednu hunu“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 211.

či kožuch (šuba).⁹⁶ Zo ženských odevov sa najčastejšie spomínala sukňa.⁹⁷ Ženský odev sa okolo pása preväzoval súkenným pásom,⁹⁸ ktorý je doložený jediný krát, v roku 1641, kedy bola Mariena, dcéra Jakuba Navoja, obvinená z krádeže pásu Anny, manželky Jonáša Šustríka.⁹⁹ Rovnako jedna zmienka je aj o plene (šatke).¹⁰⁰ V roku 1687 sa uvádza ženský kožuch.¹⁰¹ Za odev by sme mohli označiť aj šatku, ktorou si zakrýval tvár zbojník zbíjajúci na ceste medzi Ružomberkom a Banskou Bystricou. Ako vinník bol súdený Ján Kušík z Ludrovej.¹⁰² Z obuvi sú menovite spomínané čižmy¹⁰³ a škôrne (krátke čižmy z dvoch kusov kože).¹⁰⁴

Niekoľko zmienok sme našli aj o vybavení domácností a o rôznych predmetoch každodennej potreby. Tie sú však často označené súhrnne, pomenovaniami „vecí“ alebo „riad“, ktorý zahŕňa súbor viacerých nešpecifikovaných predmetov. Spomedzi domového vybavenia sa spomínal riad domový¹⁰⁵ a veci k ženskému poslaniu.¹⁰⁶ Osobitne boli uvedené časti nábytku – stôl¹⁰⁷ a posteľ.¹⁰⁸ Zaujímavou je taktiež zmienka o truhlici, ktorá sa nachádzala v dome Michala Šrota, ružomerského richtára v rokoch 1687–1688. V roku 1693 pri požiari jeho domu zhorela aj truhlica, v ktorej uchovával registre

⁹⁶ „urownany z strany ssuby a zemi“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 76.

⁹⁷ „magi kupe tey Rozine suknů“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 56.

⁹⁸ NOSÁLOVÁ, Viera: *Slovenský ľudový odev*. Martin 1983, s. 136.

⁹⁹ „tamže w dome pana Yonasse Schustrika uhinul manželce tohoto a. pas, ktery tento a. nepoweda, žebi ho geho dcera ukradla“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol, s. 1.

¹⁰⁰ „ty Margetha bezbožna žena, prečo muog muž tuto mogu odezu a nebo plenku porezal“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol, s. 51; MAJTÁN, M.: *Historický slovník slovenského jazyka III*. Bratislava 1994, s. 546.

¹⁰¹ „k tomu gedem kožuch nowi ženski“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 418.

¹⁰² „mel satou twar zawyazanu a s toho hadaly o[...]nie ženy, žeby nebil giny než tento Jano Kusik“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 209.

¹⁰³ „pary cztyry czyssem“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 346.

¹⁰⁴ „sskúrne zenske f. 1, kratke nemecke, d 90, muske skúrne f. 3“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Minus, s. 121; MAJTÁN, M.: *Historický slovník slovenského jazyka V*. Bratislava 2000, s. 635.

¹⁰⁵ „wssym riadom domowym“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 162.

¹⁰⁶ „k poslani zenskemu prynalezegice wecy“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 183.

¹⁰⁷ „w gednom kute má mu držati stuol“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 88.

¹⁰⁸ „gdy yush na ostateczny postieły lezala a poruczenstwý czinila“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 21.

z obdobia svojho richtárstva.¹⁰⁹ Okrem vybavenia domácnosti musíme spomenúť predmety, ktoré súvisia s hospodárskou činnosťou. Aj tie sú však často označené slovom „riad“.¹¹⁰ Konkrétne sa uvádza len voz,¹¹¹ pluh (označený výrazom povoz)¹¹² a sekera.¹¹³ Naopak, k vybaveniu, ktorým nedisponovala každá domácnosť, možno zaradiť napr. riad kolársky,¹¹⁴ riad kováčsky,¹¹⁵ pivovarnícke zariadenie¹¹⁶ či destilačný prístroj.¹¹⁷

5 Záver

Za cieľ sme si stanovili analýzu majetkovej kultúry obyvateľov Ružomberka v 16. a 17. storočí. Z využitých prameňov sa nám napokon podarilo získať rozsiahle informácie o príbytkoch, ich vzhľade a štruktúre. Podobne rozsiahle informácie sme zistili aj o držbe poľnohospodárskych nehnuteľností, ale o hnutelných predmetoch sme našli menej informácií. Z nášho výskumu vyplýva, že takmer všetci obyvatelia Ružomberka obývali viacpriestorové a prevažne prízemné príbytky. Časté boli najmä trojpriestorové domy orientované štítom do ulice. Tento typ domu sa na dnešnom území Slovenska rozšíril od 13.–14. storočia¹¹⁸ a dodnes sa zachoval na mnohých miestach,

¹⁰⁹ „ktery ohen zežnul dom a pribitok spolu ze wssezckymi weczmy, ktere byly w tomže dome a pribitku geho opatrnosty slowutneg Michaela Ssrota. Mezy ginymi weczmy zhorela y truhlica, w ktereg byly registra za rychtarstwy geho opatrnosty slowutneg, to gest anni 1687 et anni 1688, to gest na pol druha roka“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 317.

¹¹⁰ „riadu kolarskeho zlatih gedem i d 50, hospodarskeho“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., s. 301.

¹¹¹ „gdauce z hory na swem woze“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol, s. 41.

¹¹² „a ssel orat powozem zem“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol, s. 72.

¹¹³ „wissel tento I. z sekeru na actora“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 59, bez inv. č., Súdny protokol, s. 10.

¹¹⁴ „riadu kolarskeho“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 9, bez inv. č., Prot. Minus, s. 301.

¹¹⁵ „kupil ssmitnu y z riadom kowaczkywm wssezckym“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 87.

¹¹⁶ „z strany tohože domu olegnikouskeho a ryadu piwowsarskeho, za kteryžto dom, spolu s podwornyczow a zahradow na priehrade k tomu domu prinalezegiczny, k tomu za kotal piwa warsky y za giny riad k tomu kotlu prinalezegiczny“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 347.

¹¹⁷ „k tomu kotlyk palenyczny ze wssezckou prynalezytostou“, ŠA LM, fond A24 1, kart. 1, bez inv. č., Prot. Maius, s. 343.

¹¹⁸ HABOVŠŤIAK, Alojz: *Stredoveká dedina na Slovensku*. Bratislava 1985, s. 99.

najmä na vidieku.¹¹⁹ Domy boli súčasťou hospodárstiev, ku ktorým patrili ďalšie objekty, najčastejšie humná, maštale a záhrady. Takmer všetky príbytky boli drevené, iba dva domy môžeme bezpečne označiť ako kamenné. Hoci v skúmanom období boli drevené domy bežným javom aj v najvýznamnejších mestách,¹²⁰ v Ružomberku možno jednoznačne hovoriť o nižšej úrovni zástavby. V mnohých významnejších sídlach sa totiž zachovali kamenné domy nielen zo skúmaného obdobia, ale aj zo stredoveku.¹²¹ Nižší štandard domov sa odrážal aj na ich finančnej hodnote. Zatiaľ čo v Ružomberku sa cena domov pohybovala v desiatkach zlatých, v najvýznamnejších mestách dosahovala cena domov hodnotu aj niekoľko stoviek zlatých.¹²² Bežným majetkom Ružomberčanov boli polia, lúky, hospodárske zvieratá, najčastejšie dobytok a ovce. Vlastníctvo poľnohospodárskych nehnuteľností a hospodárskych zvierat však bolo bežné aj v najvýznamnejších mestách.¹²³ Prevažujúca obživa poľnohospodárskou výrobou nie je neobvyklá ani v iných mestách, avšak Ružomberok sa vymyká početným stavom hovädzieho dobytká. Pri našom výpočte sme síce dospeli k rozmedziu 6,7 až 11,1 kravy na dom, avšak s veľkou pravdepodobnosťou je tento údaj nadsadený. Napriek nadsadeniu však môžeme pomerne spoľahlivo tvrdiť, že živočíšna výroba mala v Ružomberku vhodnejšie podmienky než rastlinná. Je to podmienené predovšetkým drsnejšou klímou, ktorá znamenala slabšiu úrodu, ale aj veľkým chotárom s rozsiahlymi plochami lúk a pasienkov. Pre porovnanie, napríklad v piatich mestách, ktoré tvoria dnešný Poprad (Poprad, Spišská Sobota, Stráže, Veľká, Matejovce), na jeden dom štatisticky pripadala jedna až tri kravy. Poľnohospodársku výrobu v týchto sídlach, ako rastlinnú, tak aj živočíšnu, obmedzoval predovšetkým malý chotár.¹²⁴ Tento nepomer nám vypovedá aj o význame živočíšnej výroby v Ružomberku, ktorá mohla

¹¹⁹ Príkladom je aj Vlkolíneč, niekdajšia poddanská obec Ružomberka, dnes mestská časť. Zachoval sa tu ucelený súbor sedliackych dvorov, pričom spravidla sa v nich nachádzajú trojpristorové drevenice. KOSOVÁ, K.: *c. d.*, s. 129–149.

¹²⁰ PAPÁČ, R.: *c. d.*, s. 65; *Požiare a podpalačstvo v Košiciach v 16. storočí*, s. 65; SUCHÝ, Michal: *Dejiny Levoče I*. Košice 1974, s. 93.

¹²¹ HAVIAROVÁ, M. – TIHÁNYI, J.: *c. d.*, s. 34–39.

¹²² Napríklad cena domu na námestí v Banskej Bystrici, ktorý v roku 1533 odkázal Klement Selecký svojmu synovcovi Antonovi Schneiderovi, dosahovala hodnotu 900 zlatých. NEMEŠ, J.: *Testament rektora špitála*, s. 155.

¹²³ FABOVÁ, B.: *An Inquiry*, s. 29–30.

¹²⁴ Údaj o priemernom počte kráv na dom sme získali vydelením počtu kráv v roku 1758 počtom domov v roku 1772. Stav v Poprade bol 1,11 kravy na jeden dom (180/162), v Spišskej Sobote 2,07 (180/87), v Strážach 2,84 (225/79), vo Veľkej 1,84 (362/196) a v Matejovciach 2,81 (360/128). CHALUPECKÝ, Ivan a kol.: *Dejiny Popradu*. Košice 1998, s. 83, 89, 92.

byť podmienená viacerými faktormi, napr. klimatickými podmienkami či rozsahom pasienkov v chotári.

O hnutelnom majetku sme našli veľmi málo zmienok. Zdôvodniť to môžeme tým, že vybavenie domácností pozostávalo z jednoduchých predmetov, ktoré boli vyrobené z ľahko dostupných materiálov, napr. z dreva. Aj stručné označenie vnútorného vybavenia domov pojмами „riad“ alebo „veci“ nasvedčuje, že išlo o jednoduché praktické predmety. Môžeme predpokladať, že drahé veci, ktoré boli zdrojom osobnej prestíže či luxusu, s ktorými sme sa mohli stretnúť vo významnejších mestách,¹²⁵ boli v Ružomberku mimoriadne výnimočné. Dôraz sa kládol na špecifické hospodárske predmety, ako napr. remeselnícke nástroje či liehovarnícke vybavenie. Zmienka o zhorenej truhlici s úradnými dokumentmi v dome richtára dáva tušiť, že truhlice určené na uskladnenie písomností boli vybavením mestskej elity, teda richtárov, prísazných či cechových majstrov, ktorí potrebovali uchovávať písomnosti. Je však nesporné, že truhlice boli aj bežným vybavením azda každej domácnosti. Tam však plnili iné funkcie, slúžili napríklad na uskladnenie potravín alebo šatstva. Pri našom výskume sme sumarizovali aj zmienky o odievaní, ktoré ale nepostačovali pre vytvorenie komplexného obrazu. Neprekvapujúce boli zistenia o rozdielnom rozsahu majetku mešťanov, od elity vlastniacej väčšie množstvo nehnuteľností v sídle aj v jeho chotári, po želiarov či obyvateľov špitála. Osobitnú kategóriu tvorili klerici, pri ktorých bolo možné pozorovať nielen osobné vlastníctvo, ale aj spravované objekty.

RESUMÉ

MATERIÁLNA KULTÚRA MEŠŤANOV V RANOM NOVOVEKU NA PRÍKLADE RUŽOMBERKA

Štúdia pojednáva o majetkovej kultúre obyvateľov Ružomberka v 16. a 17. storočí. Základným cieľom nášho výskumu bolo zistiť maximum poznatkov, ponúknuť analýzu a vytvoriť ucelený pohľad na problematiku materiálnej kultúry Ružomberčanov v 16. a 17. storočí. Nakoľko žiadne predmety každodennej potreby ani meštianske domy z daného obdobia v Ružomberku nepoznáme, bolo nutné vychádzať výhradne z archívnych prameňov. Možno povedať, že sa podarilo vytvoriť relatívne komplexný obraz majetkovej kultúry ružomerských mešťanov v období raného novoveku. Výskum ukázal,

¹²⁵ MÁCELOVÁ, M.: *c. d.*, s. 119–125.

že prevažujúce drevené meštianske príbytky boli na výrazne nižšej úrovni v porovnaní s inými uhorskými mestami. Prevažujúci spôsob obživy poľnohospodárstvom a remeselnou výrobou sa odrazil na majetkovej kultúre obyvateľov sídla. Zmienky o luxusných predmetoch v prameňoch z prostredia Ružomberka absentujú. V konečnom dôsledku tento výskum demonštruje potenciál výskumu majetkovej kultúry aj v menších mestách.

Kľúčové slová: materiálna kultúra, novovek, mešťania, Ružomberok, Uhorsko

SUMMARY

THE MATERIAL CULTURE OF BURGHERS IN EARLY MODERN PERIOD ILLUSTRATED ON THE CASE OF RUŽOMBEROK

The study deals with the property culture of the inhabitants of Ružomberok in the 16th and the 17th century. The main aim of the analysis was to find as many findings as possible, analyse them and create a comprehensive view upon the problematics of the material culture of the inhabitants of Ružomberok in the 16th and the 17th century. Since there are any no everyday objects nor burgher houses which would survive, it was necessary to use sources from the archive. It is possible to say that I created a relatively complex picture of property culture of the inhabitants of Ružomberok in the Early Modern Period. The research showed that prevailing wood city houses were not as good as wood constructions in comparison to other Hungarian cities. The prevailing means of subsistence through arable farming and handcraft was visible in the property culture of the inhabitants of the residence. The mentions about luxurious objects in the sources about houses in Ružomberok are missing. In the end, the given research demonstrates the potential of the research of the property culture in even smaller towns.

Keywords: material culture, early modern period, burghers, Ružomberok, Hungary

Translated by Mgr. Tereza Kalousková

Mgr. Tomáš Pastucha
Horská 6092/1
034 01 Ružomberok – Rybárpole
Slovenská republika
e-mail: tomas.pastucha700@ku.sk